

Доброва Т.Г.

*кандидат економічних наук, доцент кафедри політичних наук і права
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К.Д.Ушинського
м. Одеса, Україна*

ДИНАМІКА ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ: ЗАГРОЗЛИВІ ТЕНДЕНЦІЇ

Прагнення України зайняти гідне місце в Європейському економічному просторі вимагає значного підвищення рівня конкурентоспроможності її економіки. В Рейтингу глобальної конкурентоспроможності 2016-2017 року Україна опинилася на 85 місці, за рік втратила 6 позицій [1]. На погіршення конкурентної позиції України впливають зокрема такі складові Рейтингу як макроекономічна стабільність, здоров'я, вища освіта та професійна підготовка, інноваційний потенціал, ефективність ринку праці.

Аналіз ринку праці України свідчить про існування кількох несприятливих тенденцій в динаміці трудового потенціалу країни.

Перш за все, спостерігається стрімке скорочення його кількості. Протягом всього періоду ринкових перетворень поглиблювалася демографічна криза. За даними офіційної статистики з 1990 до 2016 р. чисельність постійного населення скоротилася на 9 млн. осіб. Середня тривалість життя українців (71 рік) на десять років нижча за показники країн ЄС. Чоловіки в середньому живуть лише 66 років. Як наслідок зменшується чисельність працездатного населення, країна невпинно старіє [2].

Суперечливі зміни відбулися в галузевій структурі зайнятості. Більш ніж вдвічі скоротилася частка зайнятих в промисловому секторі (з 35,7% у 1990 р. до 16,0% у 2014 р.). В півтори рази збільшилась частка зайнятих в сфері послуг (відповідно 44,4% та 66,9%) [3, с. 59]. Якщо в розвинених країнах міжгалузевий перерозподіл трудового ресурсу пов'язаний із підвищенням продуктивності

праці в промисловості та зростанням попиту на інноваційні, високотехнологічні послуги, то причини структурних змін в українському ринку праці принципово відрізняються. Попит на робочу силу в промисловості істотно скоротився в зв'язку із деіндустріалізацією економіки, занепадом галузей, які в минулому визначали економічний потенціал країни. Так частка промисловості в структурі валової доданої вартості зменшилася з 42% у 1991 р. до 24% у 2015 р. Обсяги виробництва багатьох видів промислової продукції впали до рівня 1960-1965 років. Тільки за 2010-2015рр. кількість великих підприємств в промисловості зменшилася з 347 до 233, середніх підприємств – з 6107 до 4691. Чисельність зайнятих в промисловості в 2015 році скоротилася на 2 млн. осіб порівняно з 2000 роком. Проте кількість зайнятих в торгівлі, побутових послугах, готельному бізнесі зростає на 1,7 млн. осіб. Відбувається декваліфікація праці, зниження якісного рівня її використання [2].

Щорічно скорочується загальна чисельність зайнятого населення: за 2013-2015рр. – на 2,8 млн. осіб (з 19,2 до 16,4 млн.). Рівень зайнятості серед економічно активного населення у 2015 – 2016 роках становив 56%.

Низькою є і ефективність використання трудового потенціалу. Фактична динаміка продуктивності праці не сприяє відродженню добробуту нації хоча б до рівня, що передувало ринковим перетворенням. Так за даними Міністерства економіки України індекс продуктивності праці зайнятих в 2014 році становив лише 158,8% порівняно з 2000 роком. Відомо що в 2000 році ВВП країни був на 60% менший продукту 1990 року. За період 2013-2015 роки продуктивність праці знизилася на 1,4%, при скороченні зайнятого населення майже на 15%.

Обмежена інноваційно-інвестиційна активність українського бізнесу обумовлює вкрай низькі показники продуктивності праці в міжнародному вимірі. Так за даними рейтингу глобальної конкурентоспроможності IMD продуктивність праці в Україні становить 10,59 дол. на людину-час проти 36,44 дол. в середньому з 61 країни, що включені в рейтинг. Відставання майже в 3,5 рази є чинником неспроможності українських виробників ефективно

конкурувати як на світовому, так і на внутрішньому ринках в умовах лібералізації торгівлі [4, с. 12-14].

Проявом неефективного використання трудового потенціалу є вимушена неповна зайнятість. У 2016 р. в такому становищі в цілому по Україні перебувало 594,5 тис. робітників, з них 143,5 тисяч осіб знаходилися у відпустках без збереження заробітної плати на період припинення виробництва (1,8% штатних працівників), 451 тис. осіб переведені з економічних причин на неповний робочий день (5,7% штатних працівників). В промисловості у відпустках без оплати перебувало 3,9% штатних працівників (77 тисяч осіб), неповний робочий день були зайняті 15,2% робітників (300 тис. осіб). Найгірша ситуація спостерігається у виробництві машин та устаткування (відповідно 7,5% та 26,5%), виробництві автотранспортних засобів (6,5% та 43,3%), виробництві електричного устаткування (4,7% та 43,4%).

Хронічною проблемою для ринку праці є структурна диспропорція між попитом на робочу силу та її пропозицією. Відображенням цього є коефіцієнт навантаження зареєстрованих безробітних на 10 вакансій. Його величина на кінець 2013 року становила 103 особи, в 2016 р. зросла до 108. Найвищий коефіцієнт навантаження спостерігався по таких професійних групах як державні службовці та менеджери (239), технічні службовці (124), кваліфіковані робітники сільського господарства (552), робітники з експлуатації технологічного устаткування (122) [2]. Такі диспропорції обмежують як можливості працевлаштування безробітних, так і задоволення потреб роботодавців у працівниках.

Безальтернативність прикладання праці поширює масштаби неформальних трудових відносин. У 2016 році 4,0 млн. осіб працювали в «тіньовому» бізнесі (25% від загальної кількості зайнятого населення). На селі кожна друга особа була неформально зайнята. В секторі самозайнятості на неформальних робочих місцях працювало 75% робітників, серед працюючих за наймом – 15% [2]. Неформальна зайнятість має два протилежних наслідки як для громадян, так і для країни в цілому. З одного боку вона забезпечує

виживання значної частини населення, компенсує наслідки занепаду в легальному секторі економіки, хоча і позбавляє будь якого соціального захисту. З іншого боку – зменшується база оподаткування, що скорочує можливості державного бюджету щодо фінансування соціальних та інвестиційних програм.

Означені проблеми на ринку праці та загальне погіршення економічної ситуації в країні викликає зростаючу незадоволеність населення своїм життям. За даними Інституту соціології НАН України, в 2014р. незадоволених було 38%. Рівень задоволення за десятибальною шкалою оцінений в 2,9 бали. В 2011 році показник був суттєво вищим – 4,82 бали, однак значно гіршим ніж в країнах ЄС (5,8 – в Угорщині, 7,0 – в Польщі, 7,3 – в Німеччині). Ключовими чинниками задоволення життям є рівень матеріального добробуту та впевненість в майбутньому. В 2015 році за рівнем добробуту 72% домогосподарств віднесли себе до бідних, 52% передбачали його погіршення в наступні 12 місяців.

Низький рівень соціального оптимізму є причиною масштабної зовнішньої трудової міграції. Україна є одним із найбільших постачальників робочої сили до Європи. Точної статистики з цього приводу не існує. За даними Світового банку на 2010 рік за кордоном знаходилося 6,6 млн. українських громадян, які виїхали в різні роки, це більше третини від активної робочої сили. За опитуваннями Держстату в 2010-2012 рр. за кордоном працювало 1,2 млн. осіб (3,4% економічно активного населення). Переважно це особи віком від 20 до 40 років. Більшість з них за кордоном зайняті низько кваліфікованою працею в будівництві, торгівлі, домашньому та сільському господарстві [5, с. 171]. В останні роки соціологи констатують посилення міграційних настроїв українців – 65% опитаних готові виїхати із країни, 20% – назавжди.

Підсумовуючи наведені факти можна стверджувати, що для сталого соціально-економічного розвитку країни необхідна системна політика держави щодо забезпечення ефективності використання трудового потенціалу:

- Впровадження національних проектів зі створення робочих місць; реалізація інвестиційних та інноваційних проектів у галузях з високим

мультиплікативним ефектом; формування інфраструктурних проектів; реальна підтримка малого та середнього бізнесу.

- Розробка комплексу інституційних механізмів, здатних запобігти тінізації ринку праці: підвищення мінімальних соціальних стандартів та вартості кваліфікованої праці, усунення «зрівнялівки»; впровадження ефективної моделі оподаткування, яка здатна стимулювати економічну активність бізнесу і домогосподарств.
- Вдосконалення державної системи підготовки кадрів з метою подолання дисбалансу між попитом та пропозицією на ринку праці; створення умов для професійної та територіальної мобільності робочої сили.
- Державна програма повернення трудових мігрантів, сприяння залученню зароблених коштів до підприємницької діяльності. Враховуючи галузеву зайнятість мігрантів складно сподіватися що вони принесуть в країну новітні технології та навички управління бізнесом. Однак їх грошові перекази перевищують щорічні обсяги прямих іноземних інвестицій, тож можуть стати важливим ресурсом фінансування малого бізнесу.

Література:

1. WEF: Рейтинг глобальної конкурентоспроможності 2016-2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru>
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Близнюк В.В. Український ринок праці: історичні виклики та нові завдання / В.В. Близнюк //Український соціум. – 2016. – № 3. – С. 58-71.
4. Конкурентоспроможність України на ринку ЄС: Інституційні засади (Аналітична доповідь Центру Разумкова) // Національна безпека і оборона. – 2016. – № 1-2. – С. 3-17
5. Позняк О.В. Оцінювання наслідків зовнішньої трудової міграції в Україні / О.В. Позняк // Демографія та соціальна економіка. – 2016. – № 2. – С. 169-182.